

8.35 uur. Ruim op tijd, om 7:40 uur, was ik ter plaatse. Het was nog vrijwel donker en de ganzen lieten nog niet van zich horen. Al een week was er sprake van vorst in Nederland. De Kinselbaai lag voor een groot deel dicht. Alleen het noordelijk deel van de baai, evenals het grootste deel van het IJmeer, lag nog open. Op de ochtend van de telling was het bewolkt en een graad of drie onder nul. Er woei een harde, koude oostelijke wind waardoor de gevoelstemperatuur wel min 15 graden was. Ik bleef daarom in de luwte van de dijk en kon zo ook de ganzen niet verstoren. Het eerste half uur vlogen vrijwel alleen groepen Kolganzen weg vanaf de slaappleats, variërend van familiegroepjes tot honderden vogels tegelijk. Toen het lichter werd leerde een voorzichtige blik over de dijk me dat er nog duizenden vogels op het ijs van de Kinselbaai zaten, voornamelijk Brandganzen. Al gauw kwamen steeds meer Brandganzen over, vaak in grote slordige groepen van honderden, soms wel duizenden vogels. Over het algemeen waren de ganzen goed te tellen omdat ze gespreid wegvlogen van de slaappleats. Gedurende de hele telling kwamen kleine groepen Grauwe Ganzen over, in het totaal enkele honderden vogels. Tot 9:15 uur bleef ik doortellen. Op dat moment zaten er nog steeds zo'n 2000 Brandganzen op het ijs van de Kinselbaai. Ook deze ganzen zijn uiteraard meegenomen in het resultaat. Na afloop van de telling leverde de optelsom van alle genoteerde groepen in het totaal 2900 Kolganzen, 450 Grauwe Ganzen en maar liefst 18.300 Brandganzen op. Dit betekent, voor zover bekend, een record aantal ganzen op de Kinseldam. Waar de ganzen hadden geslapen lagen overal ganzenkeutels op het ijs. De volgende dag zag ik hier een eenzame Waterpieper voedsel zoeken. Eerdere slaappleatstellingen die ik uitvoerde leverden veel minder ganzen op (zie tabel).

Het aantal Kolganzen viel deze telling wat tegen. In Waterland verblijven namelijk veel meer Kolganzen dan de 2900 die ik op 19 januari telde. Een slaappleatstelling die op dezelfde ochtend door 18 tellers op tien telposten rond de Oostvaardersplassen werd uitgevoerd gaf uitsluitsel over de plaats waar veel Noord-Hollandse Kolganzen 's nachts verblijven. De telling van de ganzenslaappleats middenin de Oostvaardersplassen leverde 57.100 vogels op. Het ging om 35.500 Kolganzen, 12.900 Brandganzen en 8600 Grauwe Ganzen. Rond 8:15 uur vlogen uit het centrale deel van de Oostvaardersplassen zulke grote groepen ganzen op dat sommige waarnemers, door de grote afstand, eerst dachten dat het Spreeuwen waren. De meeste uitvliegende ganzen werden gezien langs de Oostvaardersdijk. Bijna 80% van het aantal getelde ganzen vloog over het Markermeer naar foerageergebieden in Noord-Holland. Dit gebeurde ook bij de telling in december.

Conclusie

Het aantal Brandganzen dat op 19 januari op de Kinseldam sliep, was beduidend groter dan in de Oostvaardersplassen. De meeste Kolganzen die overdag in Waterland verblijven, slapen momenteel waarschijnlijk in de Oostvaardersplassen. Het is duidelijk dat de Kinseldam voor ganzen een aantrekkelijke slaappleat is. De ganzen nemen het risico op verstoring door mensen hier voor lief omdat de dam dicht bij aantrekkelijke foerageergebieden ligt, zoals de graslanden van Waterland Oost.

Sahel versus Europa oorzaken van achteruitgang in onze vogelstand

John van der Woude

Bij veel Europese broedvogelsoorten die in Afrika overwinteren is een achteruitgang in aantallen te constateren. Hoewel we ons beseffen dat bij veel van die soorten ook de kwaliteit van de broedgebieden in Europa een rol speelt, hebben we toch de neiging om de oorzaak van de achteruitgang hoofdzakelijk in Afrika te zoeken. Vooral de Sahel, het overgangsbied tussen Sahara en tropisch Afrika, wordt dan als 'hoofdschuldige' aangewezen. Daar overwinteren immers grote aantallen Europese broedvogels en het gebied kent perioden van grote droogte en een voortdurend verlies van natuurlijke habitats.

Het baanbrekende boek *Living on the edge - Wetlands and birds in a changing Sahel*, van de Nederlanders Zwarts, Bijlsma, van der Kamp en Wymenga (2009), gaat diep in op deze vragen rond onze 'Afrikatrekkers'. Ik heb het nu eindelijk maar eens geleend uit de openbare bibliotheek. Het is een lijvig boekwerk, dat is samengesteld op grond van eigen veldwerk en veel literatuurstudie.

Purperreiger neemt af door situatie in de Sahel

FOTOS: ROBERT HEEMSKERK

Bij Draaihals is er sprake van een mengvorm van oorzaken

Op zoek naar een samenvatting kwam ik terecht bij de tabel op pag. 485-487, waarin 127 soorten staan genoemd. Ik ben zo vrij geweest er 59 soorten van wat dichterbij huis uit te lichten en in bijgaande tabel te zetten. Daarin heb ik voor het overzicht cijfers en woorden vervangen door symbolen. Van deze 59 soorten

Tabel (selectief ontleend aan Zwarts et al. 2009, en aangevuld). Trends van 59 Europese broedvogelsoorten, met de mate van afhankelijkheid van de Sahel en de betrokken biotopen in Afrika en Europa.

soort	trend 1970-2005	afhankelijk van Sahel als overwinteringsgebied	biotoop Afrika	biotoop Europa	spec. hfdst.
Purperreiger	—	*****	w	w	S
Woudaap	—	*****	w	w	
Roerdomp	—	**	w	w	
Lepelaar	+	***	w	w	
Slobeend	↓	*****	w	w	
Pijlstaart	—	*****	w	vt	S/E?
Zomertaling	—	*****	w	vt	E
Visarend	++	***	w	w	E
Bruine Kiekendief	++	*****	w	w	X
Grauwe Kiekendief	++	*****	s	ls	X
Wespendief	0	*	b	b	
Boomvalk	0	*	bs	b	
Kwartel	—	*****	s	ls	
Kwartelkoning	—	*	s	ls	
Watersnip	-	**	w	vt	
Kleine Plevier	0	**	w	w	
Grutto	—	*****	w	ls	E
Temmincks Strandloper	0	***	w	vt	
Witgat	0	***	w	vt	
Bosruiter	-	***	w	w	E
Oeverloper	-	***	w	w	
Kemphaan	—	*****	w	vt	S/E
Zwarte Ruiter	-	***	w	vt	
Groenpootruiter	0	***	w	vt	
Zomertortel	—	*****	s	b	s/E
Koekoek	-	*	bs	b	
Nachtzwaluw	↓	*****	bs	b	
Gierzwaluw	-	*			
Hop	↓	*****	bs	ls	
Draaihals	—	*****	bs	b	S/e
Oeverzwaluw	-	***		ls	S/e?
Boerenzwaluw	-	*	bs	ls	s/E
Huiszwaluw	-	***		ls	
Boompieper	↓	*****	bs	b	

trend: - = lichte afname, -- = matige afname, --- = sterke afname, 0 = ongeveer gelijk gebleven, + = lichte toename, ++ = matige toename
afhankelijk van Sahel als overwinteringsgebied: * = nauwelijks, tot ***** = groot
biotoop Afrika: w = wetland, s = open savanne, bs = beboste savanne, b = bos
biotoop Europa: w = wetland, vt = veengebieden en toendra, ls = landbouwgebied en steppe, b = (open) bos
spec. hfdst. = specifiek hoofdstuk voor deze soort in Zwarts et al.: S/E = trend vooral toe te schrijven aan omstandigheden in de Sahel / in Europa (s/e: idem, maar in mindere mate); X = andere verklaringen

soort	trend 1970-2005	afhankelijk van Sahel als overwinteringsgebied	biotoop Afrika	biotoop Europa	spec. hfdst.
Witte Kwikstaart	0	**	s	ls	
Gele Kwikstaart	↓	*****	s	ls	s/E
Blauwborst	0	*****	w	vt	
Gekraagde Roodstaart	—	*****	bs	b	S
Nachtegaal	0	*****	bs	b	
Tapuit	↓	*****	s	ls	
Paapje	↓	*****	bs	ls	
Sprinkhaanzanger	↓	*****	bs	ls	
Snor	0	*****	w	w	
Rietzanger	0	*****	w	w	S
Grote Karekiet	↓	*****	bs	w	
Kleine Karekiet	0	*****	w	w	X
Bosrietzanger	0	*****	w	ls	
Spotvogel	-	*	bs	ls	
Tuinfluter	0	*****	bs	ls	
Braamsluiper	0	*****	s	ls	s?
Grasmus	0	*****	s	ls	S/E
Zwartkop	+	**	bs	b	
Fluiter	↓	****	b	b	
Fitis	-	***	bs	b	
Tjiftjaf	0	*****	bs	b	
Grauwe Vliegenvanger	-	***	b	b	
Bonte Vliegenvanger	↓	****	b	b	
Wielewaal	-	*	b	b	
Ortolaan	—	*****	s	ls	

Grutto neemt af door oorzaken in Europa

FOTO: CARLA DUJ, polder de ronde loop 25-2-2013

Van Eiburg tot IJburg van Martin Melchers

Frank van Groen

worden er in het boek 19 nader beschreven in een speciaal hoofdstuk. De conclusie die in deze 19 soortspecifieke hoofdstukken is getrokken betreffende de vraag of de oorzaak van de achteruitgang vooral in de Sahel (S) of toch in Europa (E) moet worden gezocht, heb ik opgenomen in een extra kolom.

Combinaties van een duidelijke neerwaartse trend (1970-2005) met een grote afhankelijkheid van de Sahel als overwinteringsgebied heb ik in beide kolommen gearceerd. Waar de neerwaartse trend minder sterk is maar er evengoed een grote afhankelijkheid van de Sahel is, heb ik alleen de trendkolom gearceerd.

Het verrassende van deze tabel is nu dat, hoe langer je ernaar kijkt, hoe gedifferentieerder het beeld wordt wat betreft het aanwijzen van oorzaken van achteruitgang. Als je de teksten in het boek leest, niet alleen de soortspecifieke maar ook de algemene, is dat nog sterker het geval. Met andere woorden, het gemak waarmee we vaak Saheldroogte aanwijzen als oorzaak van achteruitgang bij Afrikatrekkers, is niet terecht. Kijk bijvoorbeeld naar de acht soorten waarvoor beide kolommen (trend en afhankelijkheid van de Sahel) gearceerd zijn én in het boek een specifiek hoofdstuk is opgenomen. In slechts twee van deze acht gevallen (Purperreiger en Gekraagde Roodstaart) is de situatie in de Sahel vrijwel geheel de oorzaak van de achteruitgang. Daar staan twee soorten tegenover waarbij de oorzaak vrijwel geheel in Europa moet worden gezocht (Zomertaling en Grutto). Bij Pijlstaart, Kempahaan, Zomertortel en Draaihals is sprake van een mengvorm van oorzaken (deels Sahel, deels Europa). In al deze soortspecifieke hoofdstukken valt op hoe ingewikkeld de afweging van Sahel vs. Europa vaak is, maar ook binnen de Sahel, door de grote regionale verschillen qua klimaat en landschap.

Een aanzienlijk deel van de soorten die in de Europese landbouwgebieden broedt, vertoont een neerwaartse trend. Van deze soorten heb ik in de kolom Biotoop Europa de code 'Is' (landbouwgebieden en steppen) gearceerd. De achteruitgang zal niet verbazen, gezien de steeds slechtere omstandigheden voor de broedvogels in die gebieden, niet alleen in West-Europa maar geleidelijk aan ook in Oost-Europa. In welke mate bij elke soort de situatie in de Sahel een rol speelt, is eigenlijk alleen te zeggen na net zo'n grondige bespreking als in de soortspecifieke hoofdstukken is gedaan, maar dan was het boek nog veel dikker geworden. Bedenk ook dat deze studie liep tot 2005 terwijl voor sommige soorten de situatie inmiddels weer veranderd is. Er zal, als het over onze broedvogels gaat, ongetwijfeld nog heel wat gepubliceerd worden over de relaties tussen Afrika en Europa.

Bron

Zwarts, L., Bijlsma, R.G., van der Kamp, J. & Wymenga, E. 2009. Living on the edge: Wetlands and birds in a changing Sahel. KNNV Publishing, Zeist (knnvpublishing.nl). ISBN 9789050112802.

Stadsecoloog en vogelwerkgroepid Martin Melchers schreef een rijk geïllustreerd boekwerk van 160 pagina's over de ontwikkeling van de natuur op IJburg. Zoals velen van ons aanvankelijk fel tegenstander van IJburg, raakte hij als stadsecoloog nauw betrokken bij de ontwikkeling van de natuur op de diverse eilanden van IJburg. Als één van de weinigen had Martin van het begin af aan toegang tot de maagdelijke boven het IJmeer uitgroeiende eilanden. Immers, Projectbureau IJburg had de afdeling stadsecologie van de gemeente Amsterdam officieel opdracht gegeven de natuurontwikkeling op IJburg te monitoren.

In het boek passeren per jaar de belangrijkste ontwikkelingen op de eilanden de revue en worden we meegenomen in de wereld van pionierende planten en dieren. Behalve aan

vogels wordt ook aandacht geschonken aan de flora, paddenstoelen, insecten, vissen, mollusken, amfibieën, ringslangen en natuurlijk zoogdieren.

Het wel en wee van broedende vogels op IJburg neemt een prominente plaats in in het boek. Het begon allemaal in 1995 met het proefeiland, al gauw een eldorado voor meeuwen en sterns. Verstoring door vossen en in latere jaren steeds meer door mensen komt veelvuldig voor. Bizar in dit kader is het 'per ongeluk' wegblazen van vele nesten van broedvogels op het Steigereiland in 2003 door een hovercraft, hoe verzinzen ze het... Maar de natuur is veerkrachtig en steeds weer opnieuw proberen vogels te broeden op IJburg, vaak ook met succes.

Afgewisseld met verhelderende foto's, kaartjes, humor en persoonlijke overpeinzingen worden vele natuurhistorische feiten gepresenteerd. Soms wordt met improvisatietalent de ene soort tegen de andere beschermd. Ook de Diemerzeedijk, de Strekdam en de Kinseldam komen ter sprake. Aan het nu nog steeds kale Zeeburgereiland wordt in het laatste deel van het boek aandacht besteed. Als intermezzo wordt geregeld een bijzondere natuurbeleving of soort uitgelicht of teruggeblikt op ervaringen uit het verleden.

Het boek is een aanrader voor iedereen die is geïnteresseerd in de ontstaansgeschiedenis van IJburg en natuur in en rond Amsterdam. Het is in principe in alle boekwinkels te koop of te bestellen; online bestellen kan op uitgeverijijburg.nl.

Martin Melchers, 2012. Van Eiburg tot IJburg, hoe een zandplaat tot leven kwam. Uitgeverij IJburg. €21,50.